

**ROSKILDE
SPAREKASSE**

Torvet i Roskilde

Oppe i Rådhusårnet ringede vægteren dagen ind med den gamle Fastenove-klokke; som man har gjort det i århundreder.

Det er blevet aften. Petroleumslamperne tændes og sender deres milde skær ud gennem vinduerne. Det levende, varme gaslys fra lygten henne ved hjørnet lægger et fortryllende skær over det gamle hus og skaber et eventyrligt spil af lys og skygge. Der er endnu lys i to vinduer i Rådhuset.

Bedre end maleren Louis Jensen har gjort det i sit maleri på museet, kunne aftenstemningen på torvene i det lille stilfærdige Roskilde ikke udtrykkes. De færdselstomme pladser udstrålede ligefrem ro og stilhed – den gamle, dybe stilhed, som nutiden slet ikke kan forestille sig. Midt inde i byen kunne man om aftenen høre hestetrap og vognrullen langt ude på landet.

Det er blevet morgen. Vægteren har været oppe i Rådhusårnet og ringe dagen ind. Der er liv og røre i gaderne. Det er torvedag. Gartnerne kommer nemmest fra det, de klarer sig med enkle stader. Kun een stiller med et helt lille hus. Slagterne – der er mange af dem, både fra byen og omegnen – har haft et farligt slæb. Deres fornemme torvestader – hele små hytter – skal hentes hjemme, køres til torvs, overskrævs på en enspænder, og stilles op – for få timer senere at blive pillet ned og kørt hjem igen. Klokkeren 12 skulle torvet være ryddet. Det sørgede torvevægteren for.

Slagtere er der ikke mere på torvet – det ville kræve hele små palæer med fliser og terrazzo. Men vi har et storartet grønt- og blomstertorv. I dag er det dog anderledes, der kommer blot de, der skal handle, og det går rationelt for sig. I gamle dage var torvedagene ugens festdage, som man så forventningsfuld hen til. Torvet var hele byens hyggeplads, hvor alle mødte op, hvor alle kendte alle og slog en gemtlig sludder af.

Til hverdag var Nytorv alt for stort, kun på markedsdage kunne det helt fyldes. Midt gennem pladsen stod markedskomiteens store telt med båse til begge sider, som byens handlende lejede – under primitive former en slags „center“. Med ryggen mod sparekassen og Bangs huse var der en række gøglerboder. Op mod Palæet: karrusel, kraftprøver og gøglere, der ikke behøvede telt. Og de dage var der ikke

Mange gartnere stuvet sammen på det lille Rådhusstov, færre slagtere på det store Nytorv.

Dagligdagen omkring 1900. Den store hund har fast stude på kørebanen. Vognen vil lunte uden om ham.

mennesketomt. I tætte stimer traskede by- og landboere rundt i timevis, slog en handel af i „centret“ og kikkede indenfor hos menneskeæderen eller kæmpedamen.

Efter torve-formiddagen faldt byen tilbage i sin sædvanlige torne-rose-søvn, den der ubrudt herskede alle de andre dage. Levede man da af at barbære hverandre? Uden opland – intet Roskilde. Markederne må i gamle dage have taget en ikke ringe omsætning. Det var store dage med det ganske opland i by, og alle gårde stopfyldte med køretøjer. Naturligvis var der også hverdags-handel jævnt fordelt over året. Tidligt på dagen gled vognene fra omegnen næsten umærkeligt ind i byen og fandt deres plads i de sædvanlige gårde. Mange behøvede ikke at vise sig på hovedgaden, men fandt vej gennem bagportene.

Bedre end noget andet fortæller hunde-billedet om Roskildes hverdag. Det er blevet så berømt, at der har været uenighed om, hvem der har taget det. Ingen andre end fotograf Hude. Hvad ville vi stille op uden ham, når det gælder Roskilde i århundredets første tiår. De fleste billeder på disse sider er taget af ham. – Den store hund boede, når vejr og årstid passede den, på torvet – omtrentlig ud for kiosken. Her lå den og flød ud i sit alt for store skind – sov den meste tid, og var ikke til at forstyrre. Når vognen endelig var luntet op til den, ville manden dreje af. – Der ligger noget på gaden, nutiden ikke ved, hvad er. Det var gråspurvenes glæde. Tiderne bliver andre. En dag blev en kendt og agtet grævlingehund kørt ned, mens den som sædvanlig delikaterede sig med en varm hestepære. Bilerne var begyndt at komme.

Roskilde er en gammel naturgroet by. Hvor en vej skulle rundt om den inderste vig af fjorden, er der tidligt kommet bebyggelse. Hovedstrøgets fine kurve afspejler gammel færdsel. Tidligt har bebyggelsen fæstnet sig, inden der var tænkt på en særlig torveplads. Middelalderen igennem har man derfor måttet nøjes med at holde torv på et stykke af hovedgaden – fra hvor Skomagergade begynder og til lidt forbi Hørseshede.

Skulle en bilist – ærgerlig over ikke at kunne finde en bås på Stændertorvet – hitte på at spørge: Hvordan har der kunnet ligge to torve

og en klump huse på den smule plads, hvordan har man i det hele taget fundet på sådan noget – vil det være det nemmeste at invitere ham op i Rådhusårnet, og lade ham kigge ud gennem glamhullerne sammen med et af Hude's billeder.

Derhenne har vi det middelalderlige torv – nede fra det højre hjørne af billedet og op, hvor Algade drejer lidt af. Oprindeligt har hovedstrøget været sammenhængende bebygget. I bispebyen måtte det blive en kirke, som slog det første alvorlige hul. Fra springvandet og helt hen til, hvor vi står, byggede man ca. 1100 en anselig sognekirke, indviet til Sct. Laurentius. Den blev kirke for byens centrale sogn og „torvekirke“. En stor del af den ligger dernede under asfalten, og Rådhusårnet var dens tårn.

Billedet er taget fra glamhullet i Rådhusårnet og fortæller det meste af torvets historie.

Kirkegården blev nødt til at løbe ud i en spids. Til siderne var der ingen plads. Til højre sagde Algade stop, til den anden side skulle der være en passage hen til Fondens Bro. Derfor måtte kirkegården blive en trekant, og byggelinien nordlig for den komme til at gå „på skrå“. Selv efter at husene forlængst er væk, er den der endnu, gå blot hen til torvebænkene og kik over mod mellemrummet mellem Rådhuset og Duebrødre Kloster, så har man den gamle karrés sydlige afgrænsning.

Reformationen var fuldbyrdet. Særlig hårdt gik det ud over den gamle kirkeby Roskilde. Alle dens 12 sognekirker på nær Sct. Ib forsvandt og de 5 store klosterkomplekser; kun noget af Vor Frue Klosters kirke fik lov til at blive stående. Sct. Laurentius-kirken rev man ned

Sådan så det ud en lidt sur dag. På afstand kunne man lige skimte toppen af Domkirkens spir. – Billedet med hunden er taget fra 1. sal i Algade nr. 2.

i 1537, men så sjusket, at ikke så lidt blev stående. Man nøjedes med at slå hvælvingerne og den øverste del af murene ned, og rode det hele ud over kirkegården. Det store tårn lod man stå, det kunne bruges på anden måde. Borgerne fik kirken væk, fordi de ville have et rigtigt torv, og det fik de på den tidligere kirkegård. Det fortælles, at man rejste byens kag over højalteret, som et godt fundament for det ækle apparat. Det skulle helst stå på torvet, og blev derfor flyttet fra sin gamle plads foran Rådhuset på Algade.

Kagen går langt ned i middelalderen, og blev ved at være i brug endnu i Frederik VI's tid – den i Roskilde indtil 1770. På en forhøjning, enten muret eller af tømmer, stod en solid træstøtte, prydet med et halsjern. Her mistede skøgen sit hår og fik sin ryghud flået med svøben. Her fik begynder-tyven sine ører skåret af og sømmet til støtten, fra hvis top skøgens hår flagrede i vinden; næste gang tog han turen ud af byen til galgepladsen.

Der er endnu noget at hente i fotografiet oppe fra Rådhusårnet. Det store hul til venstre er nemlig Nytorv, som det var omkring 1900. Men først lidt historie.

Østlig for Domkirken lå middelalderens bispegård – et kompleks af bygninger. I det største af dem holdt bispen hof; han havde dertil fyrstelige indtægter af et mægtigt jordegods. Med reformationen var alt det forbi. Kongens lensmænd rykkede ind i de gamle bygninger, men de blev ikke holdt ordentlig vedlige. Da Christian VI ville have et passende sted at tage ind, når han var på rejse eller ved bisættelser i Domkirken, blev Palæet bygget i 1733, og på rekordtid – 5 måneder. Bispegårds-området lå tilpas isoleret fra borgerbyen, kun et smalt stræde – Bispegårdsstræde – førte fra Algade derop. Nu blev det anderledes. Til det kongelige palæ skulle der være en helst kongelig opkørsel. Der blev slået et stort hul i husrækken og lagt en bred passage fra Algade lige på Palæet. Den fik navnet Nygade, og skulle blive begyndelsen til byens andet torv.

Til at begynde med har der været lidt øde, men det hjalp, da det store smukke hus blev bygget. På den anden side af gaden lå der en

Justitsråd, borgmester og byfoged
H. C. Müllers fugleskydnings-skive
fra 1832.

I vognen ses justitsråden i galla,
han var medstifter af Sparekassen
og boede i et af husene til ven-
stre. - Rådhuset fra 1735, her be-
gyndte Sparekassen i 1833.

anselig gård med den meste facade mod Bispegårdsstræde. Her boede omkring århundred-skiftet distriktskirurgen. Han døde i 1835, og byen købte ejendommen og lod den nedrive. Af den brede passage op til Palæet, kirurgens gård og Bispegårdsstræde, blev der et torv. Nygade blev til Nytorv. Den lidt mærkelige ordning med de to torve og en skillende klump huse, var vokset frem i løbet af 300 år, men den nåede ikke at opleve endnu et hundrede til.

Rådhuset ombygget 1839. I øverste etage var der arrester. Beboerne kunne stå ved vinduerne og nyde udsigten over torvet.

Roskilde havde så småt begyndt at komme til kræfter efter reformationen, da svenskernes besættelse kom 1658–59, og dermed en grundig udplyndring. Ikke længe efter – 1731 og 35 – indtraf to katastrofale storbrande, som nær havde slået byen ud. Brand var dengang det samme som ruin, og der brændte ved begge brandene 130 gårde og huse med næsten alt, hvad de rummede. Også Rådhuset, ved Sct. Ols gades vestre hjørne, blev ødelagt ved den første brand. Nok var det grundmuret, men brændte totalt ud med alt inventar og de uerstattelige arkiver.

I fire år var byen uden rådhus. Den fik først et, da statskassen trådte til. Det blev en beskeden, men net barok-bygning i to etager. Over indgangen en indskriftstavle med majestætens navnetræk og ordene: Anno 1735. Ved Guds og Kongens Nåde bygt. – Tavlen befinder sig nu i Rådhusårnets vestibule. Man var meget glad for det nye hus. I datidens „Trap“ hedder det, at det gjorde „så herlig parade på Torvet, især når illuminationer ved solenniteter forefaldt.“

Da Sparekassen blev stiftet i 1833 fik den lokale på Rådhuset. I den første tid havde man åbent en time hver lørdag for indskud, men kun en gang om måneden for udbetalinger.

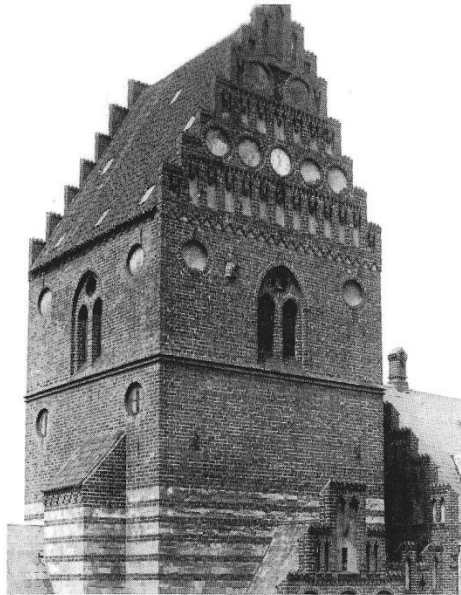
Med rådhuset overtog det gamle kirketårn sin nye rolle, som „Byens Tårn“, dens fredelige vagttårn. Her skulle tårnvægteren tilbringe natten, og fra glamhullerne hver time forkynde tiden for gadevægterne. Opdagede han ildløs, blev der klemtet med klokken. Foruden et par skumle fangehuller i tårnets bund, var der højere oppe et par mere komfortable arrester. Fra et såkaldt lyttekammer skulle vægteren prøve at aflytte arrestanterne, som man anbragte parvis, i håb om, at de skulle sludre over sig. Vægterens fornemste opgave var hver morgen at ringe dagen ind med den gamle klokke, og om aftenen forkynde nattens komme.

Rådhuset havde kun stået et hundred år, før det blev stærkt ændret. I 1839 satte man en tredje etage på. Her skulle der være arrester. De blev meget behagelige. Der var lavt til loftet, og derfor en let sag at stå på gulvet og kikke ud af vinduerne, og det blev gjort, så det forslog.

Fra april 1907 var der ikke mere vægtere i Roskilde. – Som en afskedshilsen til den århundred-gamle institution blev tre af vægterne foreviget i Rådhusets portal.

Rådhusårnet har hørt til den gamle Sct. Laurentii kirke. Store dele af den ligger nede i krypten under torvet. Kirkens værnehelgen blev levende stegt på en rist. T. v. for glamhullet ses han i et stenrelief, t. h. en tegning af det.

Beboerne fulgte omhyggeligt, hvad der foregik på torvet lige neden under, og kontrollerede trafikken i Algade – hvilket ikke var besværligt. Der var altid liv bag stængerne, når man så derop. Da Ting- og arresthuset i Jernbanegade blev færdigt i 1878, var det slutt med idyllen.

For Roskilde Tegneskole – en forløber for Teknisk Skole – blev det en gevinst, da den af kommunen fik overladt de ledige lokaler. Man flottede sig og indlagde gas, men de store åbne blus varmede så stærkt i de lavloftede rum, at der knapt var til at være. Aftræksrør hjalp ikke, de blev så varme, at de var bedst til at stege æbler på.

I 1884 blev det nuværende rådhus bygget. Det skulle ligge mellem det gotiske tårn og det nye Duebrødre Kloster, som havde taget model efter Hellig Tre Kongers kapel, og måtte derfor blive i en slags gotik. Da tårnet og rådhuset tilsammen skulle lukke torvets vestre side, blev det ikke længere, end det er. Tårnet kom nu mere til sin ret. Det fik en tilbygning mod syd og en portal med byvåbnet i keramik.

Slægterne Kornerup og Borchs' storkøbmandsgård Stændertorv 2, hjørnet af Gullandsstræde.

Rådhusårnet er en af byens bedste bygninger; den slanke rejsning, de lyse kridtstensbånd, den overdådige blændingsudsmykning, som på vestsiden må give plads for et stort kors. Omkring 1500 er det føjet til kirken, som var indviet til Sct. Laurentius, den romerske diakon, som blev martyr ved kristenforfølgelserne. Legenden lader ham blive levende stegt på en rist; man kan se den i en kirke i Rom. Lidt til venstre for glamhullet sidder han som relief i sandsten – og støtter sig til risten. Det var en tid byens vartegn, som den vandrende håndværkssvend skulle mærke sig, som bevis på, at han havde været i Roskilde.

I sin klokke ejer Rådhusårnet et fornemt klenodie. Den skyldes Johannes Fastenove, den dygtigste klokkestøber herhjemme ved udgangen af middelalderen. Roskilde er blevet særlig begunstiget med endnu to Fastenoveklokker; en anselig i Domkirkens søndre tårn og i nordre

Garvergården på hjørnet af det snævre Allehelgensstræde, som 1898 blev til Allehelgensgade.

– højtids- eller stormklokken – den største middelalderlige klokke i Danmark, klangmæssig og i udstyr et pragtstykke.

Indskriften på Rådhusårnets klokke lyder:

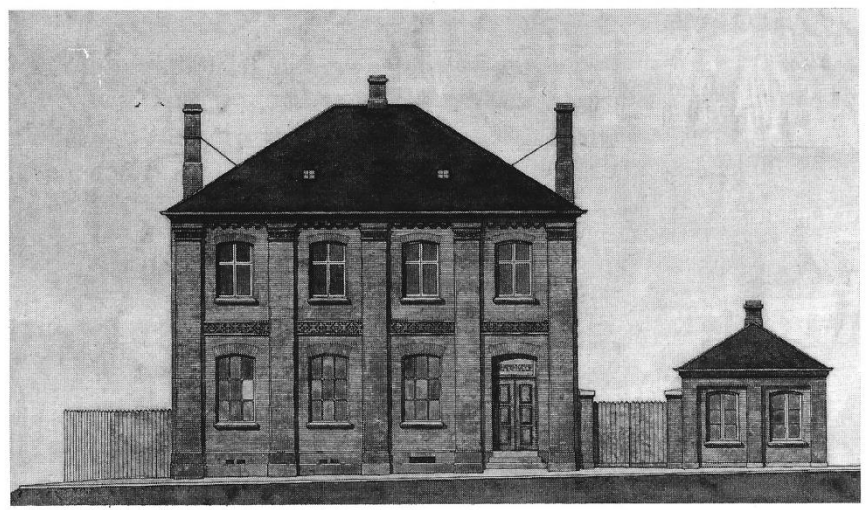
O, bone Laurenti, martir venerande per orbem, renibus in nostris exstingve libidinis ignem. Johannes de Fastenoive me fecit anno Domini MDXV.

O, gode Laurentius, du martyr dyrket over al jorden, udsluk i vore nyrer vellystens ild. Johannes Fastenove gjorde mig i Herrens år 1515.

Endnu åbner og afslutter den dagen i Roskilde, som den har gjort det i århundreder. Dog ringes den ikke mere levende og ved menneske-

Roeskilde Sparekasse.
 Paa Grund af Flytning er Sparekassens
 Contoir lukket fra **Mandagen den 6te**
August førstk. til Løverdagen den
18de s. M., fra hvilken Dato Contoiret i
 Sparekassens nye Locale paa Ny-Torv er
 aabent for Ind- og Udbetalinger
hver Mandag, Onsdag, Torsdag
og Løverdage Eftermiddag fra Kl.
2-3.
 og første Gang **Løverdage den 18de**
August førstk.
 Den hidtil værende Contoirtid for Indskud
 Løverdage Aften bortfalder for Fremtiden.
 Udlevering af Nr. skeer i Sparekassens
 Locale $\frac{1}{2}$ Time før Contoirtiden fra den
 fornævnte Dag.
 Directionen for Sparekassen for Roeskilde
 By og Omegn, den 30te Juli 1866.

Annonce i Berlingske Tidende
 den 7. august 1866.

Sparekassens første
 hus fra 1866 med lille-
 put partnerbolig.

kraft, men bevæges mekanisk. Med sin klokke, fangehullerne, de kuriøse spejdeanordninger og urværket, der højt oppe spøgelsesagtigt giver lyd fra sig – er tårnet som et sagn fra gamle dage – et eventyr, der aldrig kan genskabes.

Torvets sydside kan også fortælle noget, mest husrækkens fløje. Den vestre – ved Gullandsstræde – var en tid Kornerup'ers og Borch'ers købmandsgård. Dens forhus stod endnu op i nyere tid som et monument for et bemærkelsesværdigt afsnit af Roskildes historie – storkøbmandstiden. Den indledtes i 1700-tallet og ebbede ud omkring 1900. Kornerup'ernes æra begyndte med stamfaderen for den vidt-forgrenede slægt, Peder Kornerup, bondedrengen fra Allerslev, der endte som hovedrig storkøbmand – med alt hvad dermed fulgte. Fem af hans ti sønner fik hver en god købmandsgård i Roskilde, og et dynasti var grundlagt. I stamsædet fødtes slægtens mest kendte; maleren, arkæologen og lokalhistorikeren, Jacob Kornerup. Borch'erne giftede sig gården til, og sad der i to slægtled. Deres kendte navn er billedhuggerinden Elna Borch.

Hvor det meget snævre Allehelgensstræde begyndte, lå der en gammel gård. Det meste af den var garveri med larm og lugt – værst når „pyren“ et ekstra stinkende fluidum af opløst hønsemøg, som havde gjort tjeneste ved garvningen, blev lukket ud i strædet. Gennem rendestenene skulle det hele byen igennem for at finde vej til fjorden. I 1898 gik den ikke længere. Byen eksproprierede ejendommen. Strædet blev til gade, og man gjorde det kunststykke på den bid grund, der var blevet tilbage, at få plads til et treetagers hus.

Ingen billeder kan vise, hvordan torvets østside så ud, efter at Nytorv var blevet til, men „Bangs Hjørne“ ved Algade må have været der. Ferdinand Bernadotte Bang handlede med tobak i stuen og havde skrå-tobaks-fabrik i kælderen. For at få mere plads byggede han i 1853 op til hjørnesteedet et stateligt rødstenshus i nederlandsk renæssance-stil.

En halv snes år senere fik det selskab af Sparekassens første lille bygning. Der var et godt spring mellem Bangs røde hus og Sparekassen, men gennem gentagne udvidelser og ombygninger blev det udfyldt.

Gården til det store hus på Nytorvs vestside. Da Højskolehjemmet rykkede ind i hjørnesteedet, blev der foredragssal på et pakhusloft – opgangen ses til venstre.

»Bangs Hjørne«. Tobaksspinder Ferdinand Bang havde bolig, butik og fabrik her. Da han fik for lidt plads, byggede han det statelige hus ved Nytorv.

En tid var der dog en snæver smøge og et bitte hus med gartnerudsalg. I 1966 måtte Sparekassens anselige og velforankrede grå bygning vige for det statelige kompleks, som optager det meste af torvets østside, har facade mod Algade, og rækker et godt stykke ned i Palæstræde. – Da Landbobanken stod overfor en udvidelse købte den både „Bangs Hjørne“ og det røde hus; begge blev revet ned og gav i 1931 plads for en ny bankbygning.

I torve-karreen var hjørneejendommen tyngdepunktet. Den havde udkraget overetage og gik tilbage til 1600-tallet. I den tidligere købmandsbutik fik Højskolehjemmet restaurant og foredragssal i en sidelængde. Fra den snævre gårdsplads besteg man ad en stejl hønsestige et pakhusloft. Nedenunder var rejsestalden; hestenes skraben i stenbroen og de lune lyde, når de lettede halerne, var akkompagnement til højskoleforedragene.

I forhuset ud mod Nytorv var der hele to beværtninger. Udenbys torvefolk skulle have noget at støtte sig til. Når Hans Peter Nielsen fra Gerdrup som dreng var med far til torvs med tørv, tog de altid ind her for at få lidt at leve af. Anrettet på en stor tallerken fik de al den steg, de kunne spise, plus sovs og kartofler, dertil to snaps, et glas hvidtøl og en kop kaffe – alt i alt 40 øre. Taksten for en snaps var 2 øre.

Hjørnesteedet ved Fondens Bro var nyere end nabohusene. I det gamle havde en indvandret italiener åbnet et udsalg med „olier og vande“, i Roskilde hidtil ukendte luksusartikler. To sønner, brødrene Borello, fortsatte med isenkram og galanteri. De havde tilsvoret hinanden at være ungarle; forretningen kunne ikke magte to familier.

Hvor husrækken ved Fondens Bro holdt op lå Asylet, oprettet og underholdt af damer af „selskabet“. Når medlemmer af kongefamilien i landauer kom på besøg i Domkirken, blev børnene stillet på geled ude på gaden, med asylmor og bestyrelsesdamer på fløjen, og vinkede med små papirdannebrogsflag.

Rådhusstorvet var blevet til ved en nødvendighed – for at få en torveplads. Nytorv ved et indgreb udefra. – I slutningen af 1890'erne dukkede der noget nyt op; æstetiske og bypatriotiske betragtninger: husene

Karréens huse ud mod Fondens Bro samt Børneasylet. – Når de kongelige i landauer kørte til Domkirken, var asylbørnene opstillet på gæled ude på gaden.

på torvet burde fjernes, de skjulte næsten Domkirken, – nede på gaden kunne kun toppen af spirene anes, det ville se meget pænere ud, når kirken blev frilagt. – Mærkelige fremmedartede betragtninger, som aldrig før havde faldet nogen ind.

Ophavsmanden var en ellers meget fredsommelig Roskilde-borger, købmand kgl. agent O. H. Schmeltz. Fra sin bolig på Rådhusetorvet havde han udsigt til husene. Måske er han blevet lidt uvenner med dem. Lige straks kunne de nu ikke komme væk, men man bør tænke på efterkommerne. I hans testamente blev der afsat 20.000 kr., der skulle stå på rente, til der var penge nok til at realisere tanken. Det gik dog ikke som tænkt.

Borgmester Th. Aagaard var meget optaget af at få sat skik på det umulige Allehelgensstræde, og fik Schmeltz til at lade pengene gå her-

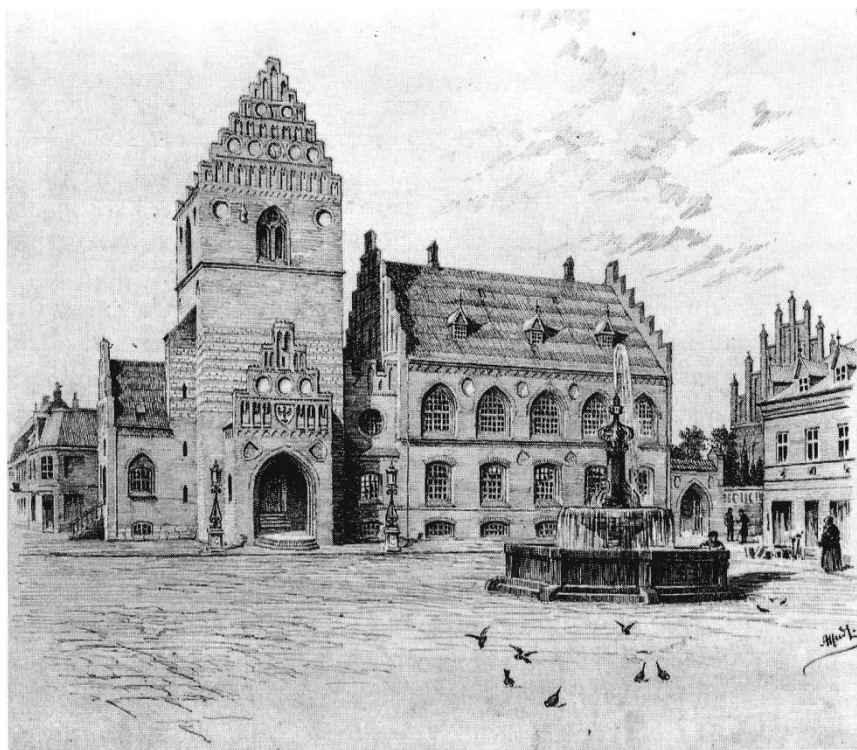
I sommeren 1908 blev de gamle huse på torvene revet ned, og Domkirken dukkede frem.

til. Alligevel blev den store plan ikke opgivet, men grundigt drøftet med kærner Eckardt Møller. Og han har været den helt rigtige: idérig og energisk, som denne mand var. Nu var der ofte lys i de to vinduer i Rådhuset, hvor kærneren havde kontor. Der forestod et kæmpearbejde: At få rejst godt 200.000 kr. dengang. – I dag ville det være lettere med de tilsvarende to millioner –, at få de rette folk med, og slide trapper hos ministre og departementschefer. Bidragyderne blev Varelotteriet, Sparekassen, Domkirken, en del private – i første række Schmeltz med en pæn sum, bortlodning og andet. Det gav også noget, at man allerede i 1898 opkøbte husene, der først skulle væk ti år senere. Byrådet havde holdt sig beskeden tilbage, indtil det hele gled; så trådte man til med en billig garanti for, at planen blev realiseret. Det skal understreges, at Sparekassen gav sit bidrag 50.000 kr. den meget

Propaganda-plan for husenes nedrivning – ikke så lidt fortegnet.

Det lille Rådhus med springvandet be-
regnet for en beskedent
plads. – Tegning af ma-
leren Alfred Larsen.

betænksomme klausul, at pengene skulle betales tilbage, dersom der senere blev bygget på torvet. Klausulen så måske lidt mærkelig ud, mens nedbrydningsfeberen var på sit højeste, men der blev god brug for den. Iøvrigt var Sparekassens tilskud afgørende for planens gennemførelse. Det blev sat som betingelse for, at både Varelotteri og Domkirke kunne få ministeriel tilladelse til at være med.

I løbet af sommeren 1908 faldt husene. Det var en virkelig begivenhed i Roskildes historie. De to torve og de gamle huses spærring havde givet byen et præg af indsnævretthed og armodig småstad. Nu de var væk, var det, som byen havde smøget ravnekrogen af sig. Det var ikke alene noget håndgribeligt, også et symbol. Vendepunktet i byens historie ikke mindst, da det faldt sammen med noget ikke mindre betydningsfuldt. Roskilde kunne fra nu af få en naturlig udvikling mod øst; der var begyndt at gå hul på Jomfruklosterets jorder.

Ved at få ideen til torverydningen, og bidrage til gennemførelsen, er Schmeltz' navn indskrevet i Roskilde's historie. Der er mere end det. Han muliggjorde ved sit betydelige bidrag opførelsen af Rådhuset, og pyntede på det lille Rådhusort med et pænt springvand. Han har betalt Allehelgensgade og bygget stiftelsen i den. Vi havde næppe fået Byparken, hvis han ikke havde givet penge til at købe jorden for. Desuden en lang række legater. Han har vel givet Roskilde sådan noget som halvanden million i dagens små penge.

Efter nedrivningsplanen skulle palæhaverne ryddes, og en ende klippes af Palæet. En til formålet fremstillet dristig fortegnet propaganda-plan viser en uhyrlig åben plads. Det blev heldigvis ikke så slemt, dog blev pladsen i første omgang mere end stor nok. Så stærkt havde man været optaget af at få husene væk, at ingen havde tænkt på, hvad der skulle stilles op med den nye plads. Foreløbig lå den øde hen med grus på. Et kuriøst billede viser, at man nærmest har været bange for det tomme rum. Se, hvor pænt slagterne holder sig på måtten, og gartnerne klumper sig sammen på deres gamle trekant. Det lille træhus står nøjagtigt, hvor det altid har stået. Ingen vover sig ind i „ørkenen“, det var, som om husene gik igen. Markedsfolkene derimod bar sig for-

Markedsfolkene tog straks den nye åbne plads i brug. - Mens torvefolkene øjensynlig var bange for det tomme rum.

Kun markederne kunne fylde Nytorv helt. - Sparekassen ved et lidt trist stadium på udviklingsvej.

nuftigt ad, og var glade til; her kunne de rigtigt folde alle deres herligheder ud. På Nytorv havde gøglet altid været presset op i den nordre ende og til den ene side.

Mens torvefolkene holdt sig tilbage, tog til gengæld skrivébordsfolkene fat. For ligesom at genoplive den urimelige opdeling i to torve og en klump huse, man lige var blevet af med, kom der forslag til en såkaldt torvehal med buegange; i store træk skulle de følge de gamle byggelinier. Mellem buegang og Domkirke var der skitseret et anlæg, og helt oppe ved kirken en mindre bygning, beregnet både til museum og toilet.

Der var en anden plan, og farligere, fordi den ikke var helt luftkastel. Der stod et rimeligt ønske bag den. Teknisk Skole i Rådhusgården havde længe været for lille, man måtte have en ny og større, og den kunne vel ligge på torvet. Domkirkens arkitekt i kompagni med en havearkitekt havde udarbejdet en kompliceret plan, som tog hele

For at bremse bebyggelsesplaner kom der for en tid et anlæg. Tilbage er bænke og lindetræerne, dengang jomfrueligt smække.

Domkirkepladsen med. Den nye skole, næsten lige så stor som Duebrødre Kloster, skulle anbringes vinkelret på mellemrummet mellem dette og Rådhuset. Så var der anlæg, så det forslog, og skove af træer, som ville drukne Domkirken.

Det var lidt for meget. Der kom protester i pressen med tilslutning fra „hele Roskilde“. Men bedre end det, Sparekassen mødte med sit krav: 50.000 kr. på bordet, hvis der skal bygges. Det afkølede. Da der omtrent samtidig af havearkitekt Erstad Jørgensen var fremsat en plan for et anlæg på den tomme plads, greb byrådet til, og vedtog i 1911 at realisere projektet. Man var godt klar over, at nogen rationel løsning var det ikke, men den skabte ro, og så kunne den holde sin tid ud. Og det blev 20 år. Anlæggets holdepunkt var rotunden med de imponante bænke og nyplantede pinde, i dag en skyggefuld oase, som bryder den store flade. Ved Fondens Bro blev der bygget et lidt mærkeligt ingenting, vel kun til at formidle stiens overgang til gaden - det blev kaldt „Fugleburet“.

En revolution: Rådhusforvet ned - Stænderforvet op.

Anlægget foran Palæhaverne. – Fanden har hugget klørne i den ene sten, svenskekongen Carl Gustav slået kiler i den anden.

Den første lille torveplads hed slet og ret Torvet. Det kunne længe have antaget navnet Rådhusortet, men det dukker først op i 1832. Det fantasifulde navn Nytorv blev ikke rørt før 1921, da det – på borgmester I. C. Sørensens initiativ – blev ændret til Stændertorv til minde om Stænderforsamlingerne på Palæet – den første begyndelse til en fri forfatning. Det nye navn kunne dog ikke afhjælpe den meningsløshed, at en plads havde to navne. Ingen kendte grænserne mellem de to torve og knapt nok, om folk boede på det ene eller det andet af dem. I 1955 vedtog byrådet, at hele pladsen skulle hedde Stændertorv.

Efter at palæhaverne var reddet, blev de beskyttet bag den røde mur. I den lille havestrimmel står Knud Nellemoses monument for besættelsestidens ofre, Johan Galsters „Roar og Helge“ og de to sagnsten. Den med de dybe riller – „Fandens Fingre“ – fortæller, at Fanden engang var i Roskilde. Uheldigvis var det Bededagsaften, og da det tog til at ringe, blev han forfærdet og foer ud af byen. I Blegstræde – hvor Borgediget nu er – snublede han og huggede klørne i en stor sten i gær-

Johan Galsters »Roar og Helge« med indskrift hentet hos Oehlenschläger.

Den gamle, fornemt udstyrede Sct. Laurentii kirke dukkede op af jorden, da torvet blev reguleret.

det. Den mindre med kilerne – „Carl Gustav’s Sten“ – beretter „rigtig historie“:

Da svenskekongen var på vej mod København, ville han vise sine folk et kunststykke: så sandt som jeg kan flække denne sten, vil jeg indtage København. Han begyndte at slå kiler i, men fik ikke bugt med stenen. Det gjorde han heller ikke med København.

Idyllen med et anlæg midt på torvet kunne ikke blive ved. Bilerne rykkede frem, først beskedent, så mere påtrængende. De ville have plads. En gennemgribende regulering af hele torvepladsen lod sig ikke udskyde. Tiden var inde til at skabe en enhed af de to gamle torve, som på en måde stadig levede videre. Stadsingeniør H. P. Mortensen udarbejdede planen, for det der er nu: Heller for jagede fodgængere og en kombineret torve- og parkeringsplads. Samtidig kom der en ny Fondens Bro. Tidligere et trist stræde, lukket forude af en fad mur, nu en festlig passage til Domkirken med frit syn op over dens mest fængslende partier.

Torvets østside 1968.

Reguleringen i 1931–32 gav også en arkæologisk begivenhed af de sjældne. Tæt ved springvandet traf man på store dele af den gamle kirke – den, der i sin tid havde sat hele torvehistorien i gang. Der var så meget tilbage, at man kunne danne sig et godt billede af den. Ikke, som man kunne have ventet, en ret primitiv – men en forfinet bygning, der må have taget model af en tidligere Domkirke. I det indre overraskelser med bud fra de store kulturer. Først på klassisk grund findes noget tilsvarende til Sct. Laurentius i Roskilde.

Omlægningen af torvene vil for en tid afslutte den udvikling, som begyndte for 900 år siden. Tiden står ikke stille, og nye ændringer vil komme.

– Torvets historie er et spejlbillede af byens . . .

»Torvet i Roskilde« er udgivet af Sparekassen for Roskilde By og Omegn i anledning af åbningen af den nye sparekassebygning på sparekassens 135-års stiftelsesdag 3. november 1968.

Tekst: Arthur Fang, Roskilde.

Omslagets forside er reproduceret efter Louis Jensens oliemaleri af Torvet, malet i 1908. Billedet findes på Roskilde Museum.

Omslagets bagside-motiv er Stændertorvet en lørdag formiddag fotograferet fra Roskilde Tidendes redaktionsvinduer mod Roskilde Domkirke. – Billedet er det sidst reproducerede inden Domkirke-branden den 26. august 1968. Omkring det nye Margrethe-spir var taget midlertidigt dækket med presenninger, mens kobberet blev fornyet.

Lay-out, tryk og indbinding: Nielsen & Møller, Roskilde.

Papir: Halvmat krideret kunsttryk. Pocket-book-omslag.

Sats: 12 pkt. Garamond/8 pkt. Folio Linotype.

Tryk: Offset.

Publikationen er trykt i 6000 expl.

